

МІЖНАРОДНАЯ МІСІЯ ПА НАЗІРАННІ ЗА ВЫБАРАМІ Рэспубліка Беларусь – Прэзідэнцкія выбары, 11 кастрычніка 2015 года

ЗАЯВА АБ ПАПЯРЭДНІХ ВЫСНОВАХ І ЗАКЛЮЧЭННЯХ

Мінск, 12 кастрычніка – Дадзеная Заява аб папярэдніх выніках і заключэннях з’яўляецца вынікам сумесных намаганняў Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека АБСЕ (АБСЕ/БДПЧ), Парламенцкай асамблеі АБСЕ (АБСЕ/ПА) і Парламенцкай асамблеі Савета Еўропы (ПАСЕ).

Дзеючы Старшыня АБСЕ прызначыў Кента Харштэда (Швецыя) Спецыяльным каардынатарам і кіраўніком місіі кароткатэрміновых назіральнікаў АБСЕ. Джым Уолш (Ірландыя) ачоліў дэлегацыю ПА АБСЕ. Рэха Дэнемеч (Турцыя) узначаліў дэлегацыю ПАСЕ. Пасол Жак Фор з’яўляецца главой Місіі АБСЕ/БДПЧ па назіранні за выбарамі, разгорнутай 24 жніўня.

Гэтая ацэнка была праведзеная дзеля таго, каб вызначыць, ці адпавядаюць выбары абавязцям у рамках АБСЕ і стандартам Савета Еўропы, а таксама міжнародным абавязцям па правядзенні дэмакратычных выбараў і нацыянальнаму заканадаўству. Кожная інстытуцыя, якая ўдзельнічае ў дадзенай Міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі, прытрымліваецца Дэкларацыі 2005 году аб прынцыпах міжнароднага назірання. Заява аб папярэдніх выніках і заключэннях выходзіць да завяршэння выбараў. Выніковая ацэнка выбараў будзе часткова залежыць ад правядзення наступных этапаў выбарчага працэсу, у тым ліку занясення ў пратаколы і абвешчэння вынікаў, а таксама ад разгляду магчымых паслявыбарчых скаргаў і апеляцыяў. Прыблізна праз восем тыдняў пасля завяршэння выбарчага працэсу АБСЕ/БДПЧ падрыхтуе ўсебаковую канчатковую справаздачу, якая будзе ўтрымліваць рэкамендацыі па ўнясенні магчымых удасканаленняў. ПА АБСЕ прадставіць сваю справаздачу на паседжанні Пастаяннага Камітэта АБСЕ ў лютым 2016 года. Дэлегацыя ПАСЕ прадставіць сваю справаздачу на сесіі Пастаяннага Камітэта ў лістападзе 2015 года.

ПАПЯРЭДНІЯ ВЫСНОВЫ

Прэзідэнцкія выбары, якія адбыліся 11 кастрычніка, паказалі, што Беларусь яшчэ мае прайсці значны шлях да выканання сваіх абавязкаў у рамках АБСЕ па правядзенні дэмакратычных выбараў. Гэта падкрэслівае неабходнасць палітычнай волі для ажыццяўлення комплексных рэформаў. Былі адзначаныя некаторыя пэўныя паляпшэнні і спрыяльнае стаўленне. Наяўнасць істотных праблемаў, у прыватнасці, падчас падліку галасоў і занясення вынікаў у пратаколы, ставіць пад сумнеў сумленнасць выбарчага працэсу. Кампанія і дзень выбараў прайшлі мірна.

Нягледзячы на спрыяльную дзейнасць дзяржаўных органаў улады, прававая база істотна не змянілася ад моманту мінулых прэзідэнцкіх выбараў. У папярэдніх справаздачах было выяўлена, што яна недастаткова забяспечвае выкананне патрабаванняў Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і іншых міжнародных стандартаў падчас правядзення выбараў. У папраўках ў Выбарчы кодэкс, унесеныя у 2013 і 2014 гадах, не быў ўлічаны шэраг рэкамендацыяў АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі Савета Еўропы, сярод якіх такія ключавыя рэкамендацыі, як неабходнасць у збалансаваным складзе выбарчых камісій, а таксама рэкамендацыі адносна правядзення датэрміновага галасавання. Такія прававыя недахопы абмяжоўваюць свабоднае волевыяўленне выбаршчыкаў.

Сярод станоўчых момантаў варта адзначыць, што пасля серыі вызваленняў, якія адбыліся ў 2014 годзе, ў жніўні 2015 года прэзідэнт вызваліў астатніх міжнародна прызнаных палітычных вязняў. Структуры Міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі разлічваюць, што пасля гэтых вызваленняў не адбудзецца ўзнаўлення аналагічнага пераследу, і гэта можна будзе лічыць пройдзеным этапам.

У працяг адкрытага і неабмежавальнага запрашэння з боку беларускіх уладаў структураў Міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі, Цэнтральная выбарчая камісія праявіла добразычлівае стаўленне да міжнародных назіральнікаў. Яна ажыццявіла тэхнічную падрыхтоўку і прыняла ўсе рашэнні ў вызначаныя законам тэрміны. Усе рашэнні былі прынятыя адзінагалосна і разам з нормамі і метадычнымі рэкамендацыямі былі апублікаваныя на сайце ЦВК. Аднак адсутнасць ясных і празрыстых прававых крытэраў фарміравання складу тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК) і ўчастковых выбарчых камісій (УВК) дазволіла мясцовым органам улады прызначаць сябраў камісіі цалкам паводле свайго меркавання, што не забяспечвае інклюзіўнасці. Агулам некаторыя зацікаўленыя бакі, якія маюць дачыненне да выбарчага працэсу, паставілі пад сумнеў незалежнасць і неперадзятасць выбарчых камісій.

УВК адказваюць за рэгістрацыю выбаршчыкаў па падставе інфармацыі, перададзенай мясцовымі ўладамі, пры гэтым адсутнічае пастаянны ці цэнтралізаваны спіс выбаршчыкаў, што не забяспечвае прававых гарантый недапушчэння рэгістрацыі выбаршчыка на некалькіх участках. Перад днём выбараў ЦВК абвясціла, што ўсяго зарэгістравана 6 997 181 выбаршчыкаў. Сістэма рэгістрацыі выбаршчыкаў мае празмерна дазвольны характар і дапускае рэгістрацыю на выбарчым участку ў дзень галасавання без забеспячэння дастатковых прававых гарантый.

ЦВК зарэгістравала 8 ініцыятыўных групаў з 15, якія падалі заяву на збор подпісаў, а пасля зарэгістравала чатырох кандыдатаў. Усе ініцыятыўныя групы мелі магчымасць збіраць подпісы ў падтрымку кандыдатаў па ўсёй краіне. Правілы праверкі подпісаў былі недастаткова празрыстыя і падрывалі давер да працэсу. Права вылучацца кандыдатам абмяжоўваецца пры наяўнасці папярэдняй судзімасці; такая дзейнасць, як удзел у несанкцыянаваных мерапрыемствах, можа прывесці да ўзнаўлення судовага выраку.

Усе кандыдаты праводзілі перадвыбарчую агітацыю па ўсёй краіне і маглі бесперашкодна звяртацца са сваімі пасланямі да электарату. Перадвыбарчая агітацыя насіла стрыманы характар, але актывізавалася ў апошнія два тыдні. Дзейсныя палажэнні і законы 2011 і 2012 гадоў абмяжоўваюць фундаментальныя свабоды аб'яднанняў, сходаў і выказванняў. Толькі адзін кандыдат, які ў сваёй выбарчай праграме акцэнтаваў увагу на сацыяльна-эканамічных праблемах, адкрыта крытыкаваў дзеючага прэзідэнта. Гэта абмежавала выбар электарату.

Сярод станоўчых момантаў варта адзначыць той факт, што адзін міністр пакінуў сышоў у адпачынак дзеля таго, каб ачоліць выбарчы штаб дзеючага прэзідэнта. Тым не менш, высокапастаўленыя дзяржслужачыя і службовыя асобы праводзілі агітацыйную дзейнасць у свой працоўны час ад імя дзеючага прэзідэнта. Шэраг агітацыйных мерапрыемстваў быў праведзены на дзяржаўных прадпрыемствах і некаторыя грамадскія аб'яднанні і ўстановы, якія субсідзіруюцца дзяржавай, праводзілі кампанію ў падтрымку дзеючага прэзідэнта. Гэтыя і іншыя аспекты стварылі няроўныя ўмовы правядзення кампаніі і прывялі да размывання межаў паміж партыйнымі інтарэсамі і дзяржавай, што супярэчыць пунктам 5.4, 7.6 і 7.7 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 г.

Кандыдаты мелі права выкарыстоўваць свае асабістыя сродкі і ахвяраванні на правядзенне кампаніі. Дапаўненні ў заканадаўства, прынятыя ў 2013 годзе, павысілі максімальны памер ахвяраванняў і ліміт выдаткаў, але скасавалі дзяржаўнае фінансаванне. Падаўжэнне тэрміну для

збору і выкарыстання фінансавых сродкаў стала крокам, які быў пазітыўна ацэнены кандыдатамі ў прэзідэнты. Дабрачынным і рэлігійным арганізацыям і арганізацыям, якія фінансуюцца дзяржавай, правамоцна не дазволена рабіць унёсуі ў выбарчыя фонды, аднак некаторыя грамадскія аб'яднанні, якія фінансуюцца з бюджэту, выдаткоўвалі фінансавыя сродкі і ўнёскі ў неграшовай форме падчас збору подпісаў і правядзення кампаніі ў падтрымку дзеючага прэзідэнта. ЦВК публікавала інфармацыю аб агульнай суме паступленняў і выдаткаў кандыдатаў. Поўных фінансавых справаздачаў кандыдатаў не было ў адкрытым доступе. Гэта, разам з адсутнасцю патрабавання па правядзенні аўдыту, не забяспечыла дастатковай празрыстасці фінансавання кампаніі.

Нягледзячы на абмежаваныя ўмовы выкарыстання СМІ, кандыдаты мелі магчымасць данесці свае ідэі да грамадства. Вынікі маніторынгу СМІ, які ажыццяўляла МНВ АБСЕ/БДПЧ, паказалі, што дзеючы прэзідэнт быў найбольш заўважны, дзякуючы шырокаму асвятленню яго асобы падчас выканання ім сваіх службовых абавязкаў. Апроч таго, некаторыя дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі працавалі такім чынам, каб сфармуляваць палітычныя пасланні на ягоную карысць. Быў забяспечаны бясплатны роўны доступ да дзяржаўных СМІ без цензуры, што было станоўча ацэнена кандыдатамі, а таксама СМІ даносілі да грамадства інфармацыю для выбаршчыкаў. Трэцяга кастрычніка адбыліся дэбаты ў прамым эфіры паміж трыма перадвыбарчымі штабамі, апроч дзеючага прэзідэнта.

Некаторыя рашэнні выбарчых камісій, у тым ліку адносна канчатковых вынікаў галасавання, не падлягаюць юрыдычнаму абскарджванню, і існуюць неапраўданыя абмежаванні кола асобаў, якія могуць падаваць скаргі, у залежнасці ад іх прадмета. Большасць скаргаў тычылася няроўных умоваў для збору подпісаў і правядзення кампаніі ў падтрымку дзеючага прэзідэнта, адмовы ў рэгістрацыі ініцыятыўных груп і адмовы ў прызначэнні вылучаных прадстаўнікоў у склад ТВК і УВК. У выбарчыя камісіі і мясцовыя адміністрацыйныя органы было пададзена звыш 750 скаргаў і зваротаў. У цэлым, ЦВК разгледзела толькі тры з 239 скаргаў на адкрытых паседжэннях, але не апублікавала інфармацыю пра іх. Сярод станоўчых аспектаў можна адзначыць складанне ЦВК рэгістра скаргаў. Агулам жа, урэгуляванне скаргаў выбарчымі камісіямі было недастаткова празрыстым.

Упершыню у прэзідэнцкіх выбарах у якасці кандыдата ўдзельнічала жанчына. Жанчыны добра прадстаўленыя ў выбарчых камісіях: 59% і 72% сябраў ТВК і УВК адпаведна. Пасады сакратара ва ўсіх ТВК займалі жанчыны, але толькі траціна старшыняў ТВК была прадстаўленая жанчынамі. З дванаццаці сябраў ЦВК чатыры – жанчыны, у тым ліку і старшыня ЦВК.

Тры незалежныя грамадзянскія назіральніцкія групы ажыццяўлялі доўгатэрміновае назіранне і рэгулярна публікавалі вынікі сваёй працы ў перадвыбарчы перыяд. Усяго былі акрэдытаваныя 43 572 грамадзянскіх назіральніка і 928 міжнародных назіральнікаў, у тым ліку ад ПАСЕ, упершыню з 2001 года. Прыблізна дзве траціны ўсіх акрэдытаваных грамадзянскіх назіральнікаў прадстаўлялі грамадскія аб'яднанні, якія субсідзіруе дзяржава. Правы грамадзянскіх і міжнародных назіральнікаў вычарпальна прадпісаны законам, але іх тлумачэнне і ажыццяўленне мела амбежавальны характар. Назіральнікі не маглі сачыць за ўсімі этапамі выбарчага працэсу (напрыклад, праверка подпісаў, занясенне вынікаў галасавання ў пратакол), а выбарчыя камісіі былі надзеленыя вырашальнымі паўнамоцтвамі па адмаўленні ў доступе назіральнікам, што пярэчыць міжнародным нормам добрасумленнай практыкі.

Згодна з законам, усе выбаршчыкі маюць права прагаласаваць датэрмінова без неабходнасці тлумачыць прычыну. У цэлым працэдура датэрміновага галасавання была ацэнена станоўча. У 50 працэнтах выпадкаў назіральнікам не было дазволена праверыць спісы выбаршчыкаў, а ў некаторых выпадках назіральнікам не давалі магчымасці сачыць за працэсам. У шэраг УВК былі пададзеныя скаргі наконт меркаванага несупадзення паміж яўкай і колькасцю подпісаў,

пастаўленых у спісах выбаршчыкаў, а таксама наконт супярэчнасцяў у запаўненні штодзённых пратаколаў.

У дзень выбараў працэс галасавання быў ацэнены станоўча ў 95 працэнтах назіранняў. Тым не менш, вялікай колькасці назіральнікаў ММНВ адмовілі ў доступе да спісаў выбаршчыкаў, а на 47 участках былі выяўленыя групы ідэнтычных подпісаў. Прыкметы ўкідвання бюлетэняў падчас падліку галасоў былі заўважаныя ў 38 выпадках на 22 участках. Падлік галасоў быў ацэнены назіральнікамі адмоўна, пры гэтым прыблізна 30 працэнтаў выбарчых участкаў з 169, дзе вялося назіранне, атрымалі ацэнку “кепска” ці “вельмі кепска”, што сведчыць пра наяўнасці значных праблем. Назіральнікі ММНВ ажыццяўлялі маніторынг занясення ў пратаколы вынікаў галасавання ў 125 з 146 ТВК. Занясенне вынікаў у пратакол было ацэненае негатыўна ў прыкладна 25 працэнтах ТВК, за якімі вялося назіранне, што ўяўляе сабой значную лічбу, і працэс не з’яўляўся празрыстым.

Папярэднія вынікі

Агульная інфармацыя

30 чэрвеня Палата прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу прызначыла прэзідэнцкія выбары на 11 кастрычніка. Гэта былі пятыя прэзідэнцкія выбары ад моманту набывцця Беларуссю незалежнасці ў 1991 годзе. У Канстытуцыю 1994 года былі двойчы ўнесеныя папраўкі шляхам рэспубліканскага рэферэндуму: у 1996 годзе былі пашыраныя паўнамоцтвы прэзідэнта, у 2004 годзе было скасаванае палажэнне, якое абмяжоўвала права адной асобы абірацца прэзідэнтам больш за два тэрміны.¹ Гэтыя папраўкі дазволілі дзеючаму прэзідэнту Аляксандру Лукашэнка балатавацца ў прэзідэнты на пяты тэрмін.

Беларусь – гэта прэзідэнцкая рэспубліка, у якой выканаўчая ўлада валодае шырокімі паўнамоцтвамі. Палітычная сістэма характарызуецца слабай партыйнай сістэмай. З 2000 года не было зарэгістравана аніводнай новай палітычнай партыі, нягледзячы на паўторна пададзеныя заяўкі, што супярэчыць пункту 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.²

АБСЕ/БДПЧ ажыццяўляла назіранне за шасцю апошнімі выбарамі, усе з якіх былі ацэненыя як неадпавядаючыя абавязацельствам у рамках АБСЕ і міжнародным стандартам па правядзенні дэмакратычных выбараў.³ Апошнія прэзідэнцкія выбары адбыліся ў снежні 2010 года і прывялі да вулічных пратэстаў і арышту сямі кандыдатаў у прэзідэнты і некалькіх сотняў грамадзян, грамадскіх актывістаў і журналістаў. 22 жніўня астатнія палітычныя вязні, асуджаныя ў тым ліку і за ўдзел у тых падзеях, былі вызваленыя да заканчэння поўнага тэрміну пакарання.⁴ Аднак іх права вылучацца ў кандыдаты абмежаванае наяўнасцю папярэдняй судзімасці, а далейшая дзейнасць, такая як удзел у несанкцыянаваных мерапрыемствах, можа прывесці да ўзнаўлення судовых выракаў. Інстытуцыі Міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі разлічваюць, што пасля гэтых вызваленняў аналагічнага пераследу больш не будзе, і гэты этап застанеца

---

¹ Камісія Савета Еўропы за дэмакратыю праз права (Венецыянская камісія) у [сваім заключэнні аб Рэферэндуме, праведзеным у Беларусі 17 кастрычніка 2004 года](#) тады заявіла, што “пытанне адносна магчымасці сп-ра Лукашэнкі яшчэ раз вылучацца ў кандыдаты на наступных выбарах проста і выразна супярэчыць гэтаму закону (Канстытуцыі). Такім чынам, яно не можа вырашацца шляхам рэферэндуму”.

² Пункт 7.6 [Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года](#) прадугледжвае, што краіны-ўдзельніцы павінны паважаць права асобных асобаў і груп асобаў ствараць ва ўмовах поўнай свабоды свае палітычныя партыі і іншыя арганізацыі.

³ [Гл. усе папярэднія справаздачы АБСЕ/БДПЧ па Беларусі.](#)

⁴ Аніводная з шасці асобаў не была рэабілітаваная і таму не мае поўных палітычных правоў. Адзін з былых кандыдатаў у прэзідэнты быў часова затрыманы па вяртанні ў Беларусь і ў дадзены момант чакае следства.

пройдзеным. Выбары праводзіліся падчас эканамічнага спаду і ў атмасферы заклапочанасці сітуацыяй з рэгіянальнай бяспекай. Гэта можна разглядаць як сур'ёзнае выпрабаванне на шляху паляпшэння адносінаў з партнёрамі краіны.

Правая база і выбарчая сістэма

Выбарчы працэс рэгулюецца непасрэдна Канстытуцыяй і Выбарчым кодэксам.⁵ Прававая база істотна не змянілася ад моманту мінулых прэзідэнцкіх выбараў; у папярэдніх справах АБСЕ/БДПЧ было выяўлена, што яна недастаткова забяспечвае выкананне абавязацельстваў у рамках АБСЕ і міжнародных стандартаў падчас правядзення выбараў.⁶ Нягледзячы на спрыяльную паслявыбарчую дзейнасць, у папраўках, прынятых у 2013 і 2014 гадах, не былі ўлічаныя ключавыя рэкамендацыі АБСЕ/БДПЧ.⁷ Апроч таго, насуперак пункту 5.8 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, не праводзілася грамадскіх абмеркаванняў з удзелам зацікаўленых бакоў да прыняцця гэтых паправак⁸.

Заўважаныя недахопы прававой базы ўключаюць у сябе нясныя правілы фарміравання выбарчых камісій і ажыццяўлення працэсу праверкі подпісаў з боку тэрытарыяльных выбарчых камісіяў (ТВК), а таксама адсутнасць працэсуальных гарантыяў пры падліку галасоў і падвядзенні вынікаў галасавання, у тым ліку, адсутнасць патрабавання публікацыі неагрэгіраваных вынікаў выбараў. Прававыя сродкі супраць злоўжывання дзяржаўнымі рэсурсамі не з'яўляюцца дастатковымі, правы назіральнікаў і іншых удзельнікаў выбарчага працэсу абмежаваныя, а юрыдычная дапамога не эфектыўная.⁹ Усе разам гэтыя прававыя недахопы перашкаджаюць забеспячэнню празрыстасці і справядлівасці выбарчага працэсу.

Дзеючыя палажэнні і законы, прынятыя ў 2011 і 2012 гг. абмяжоўваюць свабоды аб'яднанняў, сходаў і слова.¹⁰ Закон надае органам улады дыскрэцыйныя паўнамоцтвы адмаўляць ў рэгістрацыі палітычным партыям і грамадскім аб'яднанням і пазбаўляць іх рэгістрацыі, а таксама крыміналізуе замежнае фінансаванне праваабарончых арганізацыяў. У выніку паправак былі ўведзеныя складаныя працэдуры атрымання дазволу на правядзенне грамадскіх сходаў і

⁵ Дадатковымі крыніцамі рэгулявання з'яўляюцца Закон “Аб масавых мерапрыемствах” 1997 г., Закон “Аб сродках масавай інфармацыі” 2008 г., Грамадзянскі працэсуальны кодэкс 1999 г., Крымінальны кодэкс 1999 г., Кодэкс аб адміністрацыйных парушэннях 2003 г. і пастанаўленні Цэнтральнай выбарчай камісіі.

⁶ У прыватнасці, склад выбарчых камісій павінен быць збалансаваны, абаронены ад моцнага ўплыву выканаўчай улады, а іх дзейнасць ажыццяўляцца празрыста, неабходна прыбраць перашкоды на шляху да балатавання кандыдатам і забяспечыць выкананне правоў кандыдатаў, неабходна забяспечыць адпаведную рэгламентацыю і празрыстасць датэрміновага галасавання і галасавання з выкарыстаннем пераносных скрыняў для галасавання, абмежаваная роля міжнародных і мясцовых назіральнікаў дае падставы для сур'ёзнай заклапочанасці адносна празрыстасці дзейнасці выбарчых камісій, патрабуюцца выразныя палажэнні аб парадку разгляду скаргаў у дачыненні да рашэнняў, прынятых выбарчымі камісіямі. Каб атрымаць дадатковую інфармацыю, гл. Сумеснае заключэнне АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі аб папраўках у Выбарчы кодэкс.

⁷ У сваіх выніковых справах, прысвечаных выбарам 2010 і 2012 гадоў, МНВ АБСЕ/БДПЧ вынесла ўсяго 38 рэкамендацый, 16 з якіх паўтараліся ў справах па выбарах у абодвух выпадках. З гэтых рэкамендацый толькі тры былі часткова выкананыя. У 2013 годзе Беларусь двойчы запрашала і прымала ў сябе місіі АБСЕ/БДПЧ, дзеля таго каб абмеркаваць папярэднія рэкамендацыі і запланаваныя папраўкі. У далейшым ад Беларусі не паступала ніякіх запытаў правесці афіцыйную прававую экспертызу папярэдніх ці прынятых паправак.

⁸ Паводле пункта 5.8 заканадаўства прымаецца пасля сканчэння публічных працэдур.

⁹ Шэраг суразмоўцаў, у тым ліку адзін кандыдат у прэзідэнты, выказалі падобную заклапочанасць МНВ АБСЕ/БДПЧ.

¹⁰ Папраўкі былі ўнесеныя ў Выбарчы кодэкс, Законы “Аб масавых мерапрыемствах”, “Аб грамадскіх аб'яднаннях”, “Аб сродках масавай інфармацыі”, “Аб палітычных партыях”, Крымінальны кодэкс, Адміністрацыйна-працэсуальны кодэкс і Кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях.

сталі больш жорсткімі меры пакарання за арганізацыю несанкцыянаваных мітынгаў.¹¹ Свабода слова была дадаткова абмежаваная забаронай заклікаў і ажыццяўлення дзеянняў, накіраваных на зрыў, адмену і перанос выбараў, у дадатак да існуючага крымінальнага і адміністрацыйнага пераследу за дыскрэдытацыю і абразу. Падобныя прававыя абмежаванні супярэчаць прынцыпам, замацаваным ў Капенгагенскім дакуменце АБСЕ 1990 года, і іншым міжнародным абавязацельствам і стандартам і не гарантуюць свабоду волевыяўлення выбаршчыкаў.

Прэзідэнт абіраецца на пяцігадовы тэрмін па мажарытарнай сістэме, якая прадугледжвае магчымасць другога тура. Калі ніводны кандыдат не набірае больш за 50% ад агульнай колькасці галасоў у першым туры, то на працягу двух тыдняў праводзіцца другі тур паміж двума кандыдатамі, якія набралі найбольшую колькасць галасоў. У другім туры кандыдат, дзеля таго каб быць абраным, павінен таксама атрымаць больш за 50% галасоў. Акрамя таго, для прызнання таго, што выбары адбыліся, яўка павінна складаць больш за 50% выбаршчыкаў. Гэтае патрабаванне распаўсюджваецца на абодва туры галасавання.

Выбарчыя камісіі

Падрыхтоўка і правядзенне выбараў ажыццяўляецца з выкарыстаннем трохузроўневай сістэмы выбарчых камісіяў, якая складаецца з ЦВК, 153 ТВК і 6129 участкавых выбарчых камісіяў (УВК). 49 УВК былі сфарміраваныя пры дыпламатычных прадстаўніцтвах за мяжой.

ЦВК, створаная ў 2001, з'яўляецца адзіным пастаянна дзеючым выбарчым органам, пры гэтым толькі два сябры камісіі працуюць на ўмовах поўнай занятасці.¹² Шэсць з 12 сябраў ЦВК прызначаюцца прэзідэнтам, у тым ліку старшыня, а шэсць – абіраюцца Саветам Рэспублікі з кандыдатураў, рэкамендаваных сумеснымі рашэннямі абласных і Мінскага гарадскога Савета дэпутатаў і выканаўчых камітэтаў. Чацвёрта сябраў ЦВК, у тым ліку і старшыня, – жанчыны. Тры кандыдаты ў прэзідэнты накіравалі ў ЦВК сваіх прадстаўнікоў з правам дарадчага голасу, і ўсе чатыры кандыдаты прызначылі 117 давераных асобаў агулам па краіне.¹³

Беларускія ўлады даслалі інстытуцыям Міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі адкрытае і неабмежаванае запрашэнне, а Цэнтральная выбарчая камісія ў сваю чаргу праявіла добразычлівае стаўленне да міжнародных назіральнікаў. Яна ажыццявіла тэхнічную падрыхтоўку і прыняла ўсе рашэнні ў вызначаныя законам тэрміны.¹⁴ Усе рашэнні былі прынятыя адзінагалосна і разам з нормамі і метадычнымі рэкамендацыямі былі апублікаваныя на сайце ЦВК. У цэлым, некаторыя зацікаўленыя бакі, якія прымаюць удзел у выбарчым працэсе, ставяць пад сумнеў незалежнасць і неперадузятасць выбарчых камісіяў.

Нягледзячы на тое, што Выбарчы кодэкс прадугледжвае незалежнасць выбарчых камісіяў ад любых органаў улады, дзяржаўныя органы выконвалі ключавую ролю ў прызначэнні сябраў камісіяў.¹⁵ У склад ТВК можа ўваходзіць ад 9 да 13 сябраў, а ў склад УВК – ад 5 да 19 сябраў,

¹¹ У Сумесным заключэнні АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі аб папраўках у Выбарчы кодэкс адзначаецца, што дзейсныя нормы, якія тычацца свабоды сходаў, выклікаюць сур'ёзную заклапочанасць адносна іх адпаведнасці міжнародным стандартам.

¹² Астатнія сябры ЦВК, некаторыя з якіх размешчаныя па-за межамі Мінска, прымаюць толькі частковы ўдзел у штодзённай працы ЦВК.

¹³ Згодна з Выбарчым кодэксам, кандыдаты маюць права накіроўваць у ЦВК сваіх прадстаўнікоў з правам дарадчага голасу і да 30 давераных асобаў па ўсёй краіне.

¹⁴ У перыяд паміж прызначэннем выбараў і непасрэдна днём галасавання ЦВК правяла 7 пасяджэнняў і прыняла 63 пастанаўленні.

¹⁵ ТВК фарміруюцца сумеснымі рашэннямі абласных і Мінскага гарадскога савета дэпутатаў і выканаўчых камітэтаў; УВК – рашэннем раённых ці гарадскіх камітэтаў альбо мясцовых органаў улады.

пры гэтым памер камісіі вызначае орган, які яе фарміруе. Не менш за адну траціну сябраў ТВК і УВК павінна быць вылучана палітычнымі партыямі і грамадскімі аб'яднаннямі, дзяржаўныя служачыя могуць складаць не больш за траціну членаў камісіі, а ў склад кожнай камісіі не можа ўваходзіць больш за аднаго прадстаўніка ад кожнай арганізацыі, якая вылучае сваіх чальцоў.¹⁶ Нягледзячы на тое, што Выбарчы кодэкс забараняе членства ў выбарчых камісіях кіраўнікам мясцовых выканаўчых і адміністрацыйных органаў, МНВ АБСЕ/БДПЧ адзначыла, што іншыя прадстаўнікі вышэйшага кіраўніцтва гэтых органаў, такія як намеснікі старшыняў ці загадчыкі аддзелаў, займаюць кіруючыя пасады ў некаторых ТВК альбо кіруюць іх працай.¹⁷

Юрыдычныя прынцыпы фарміравання складу сябраў тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК) і участкавых выбарчых камісій (УВК) патэнцыйна маглі б забяспечыць збалансаванае прадстаўленне разнастайных поглядаў. Аднак адсутнасць ясных прававых крытэраў абрання ў склад выбарчых камісій дазваляе мясцовым органам улады прызначаць членаў камісіі цалкам паводле свайго меркавання.¹⁸ Толькі некалькі прадстаўнікоў апазіцыйных групаў трапілі ў склад ТВК і УВК, пры гэтым ніводны з іх не атрымаў кіруючую пасаду.¹⁹ Іхнія скаргі, якія тычаліся адмовы ў прызначэнні прадстаўнікоў у склад камісій, былі, як правіла, адхіленыя як “беспадстаўныя”. Працэс вылучэння не з'яўляўся інклюзіўным, і некаторыя зацікаўленыя бакі, якія ўдзельнічаюць у выбарчым працэсе, паставілі пад сумнеў незалежнасць і неперадузятасць выбарчых камісіяў усіх узроўняў.

Мясцовыя органы ўлады прызначылі 2623 сябра ТВК і 66 941 сябра УВК. ТВК праводзілі паседжанні, на якіх маглі прысутнічаць назіральнікі. ТВК арганізавалі базавы інструктаж для кіраўніцтва УВК па датэрміновым галасаванні і па выбарчым працэсе ў дзень галасавання. Паводле паведамленняў доўгатэрміновых назіральнікаў МНВ АБСЕ/БДПЧ, курсы навучання адрозніваліся па комплекснасці і метадалогіі. Жанчыны былі шырока прадстаўленыя ў выбарчых камісіях: 59% і 71,5% сябраў ТВК і УВК адпаведна. Пасады сакратара ва ўсіх ТВК займалі жанчыны, але толькі траціна старшыняў ТВК была прадстаўленая жанчынамі.

ЦВК падрыхтавала агульныя біяграфічныя звесткі пра кандыдатаў, якія былі дасланыя выбаршчыкам па пошце і размешчаныя ў адмыслова прызначаных месцах і на выбарчых участках. Інваліды па зроку мелі магчымасць атрымаць трафарэты і звесткі пра кандыдатаў на шрыфце Брайля. Большасць выбарчага матэрыялу была падрыхтаваная на беларускай і рускай мовах, але некаторая частка была даступная толькі па-руску. ЦВК замовіла надрукаваць 7 285 000 бюлетэняў.

Рэгістрацыя выбаршчыкаў

Грамадзяне, якім споўнілася на дзень выбараў 18 год, маюць права прагаласаваць на ўчастку па месцы жыхарства. Згодна з Выбарчым кодэксам, у галасаванні не могуць прымаць удзел грамадзяне, прызнаныя судом законна абмежаванымі ў праве і/ці дзеяздольнасці, а таксама асобы, якія ўтрымліваюцца па судоваму выраку ў месцах пазбаўлення волі. Пазбаўленне выбарчага права зняволеных, незалежна ад цяжкасці ўчыненага злачынства, і асобаў, якія

¹⁶ Працоўныя калектывы і групы з 10 выбаршчыкаў таксама могуць вылучаць сваіх прадстаўнікоў у ЦВК і УВК.

¹⁷ МНВ АБСЕ/БДПЧ мела магчымасць гэта назіраць у Мінску (Заводскі раён), у Гомельскай вобласці (Буда-Кашалёўскі і Рагачоўскі раёны), Гродзенскай (Ленінскі раён, Бераставіцкі і Свіслацкі раёны) і ў Магілёве.

¹⁸ Гл. Сумеснае заключэнне АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі аб папраўках у Выбарчы кодэкс.

¹⁹ Суразмоўцы з кааліцыі “Права выбару 2015”, грамадскай назіральніцкай групы, праінфармавалі МНВ АБСЕ/БДПЧ, што з 374 прадстаўнікоў, вылучаных імі ў УВК, толькі 10 былі прызначаныя ў склад камісіяў.

ўтрымліваюцца ў следчым ізалятары, не адпавядае прынцыпу ўсеагульнага выбарчага права.²⁰ Сярод пазітыўных момантаў варта адзначыць, што 24 верасня ЦВК прыняла пастанаўленне, якое надзяляе правам голасу грамадзян, асуджаных да арышту за ўчыненне злачынства на тэрмін да трох месяцаў.

УВК адказваюць за рэгістрацыю выбаршчыкаў на падставе інфармацыі, перададзенай мясцовымі ўладамі, пры гэтым адсутнічае пастаянны ці цэнтралізаваны спіс выбаршчыкаў, што не забяспечвае прававых гарантыяў недапушчэння рэгістрацыі выбаршчыка на некалькіх участках.²¹ УВК падрыхтавалі свае спісы выбаршчыкаў на падставе звестак, перададзеных мясцовымі ўладамі, і выкарыстоўвалі розныя спосабы іх праверкі, у тым ліку шляхам наведвання выбаршчыкаў па месцу жыхарства. Згодна з заканадаўствам, выбаршчык можа быць зарэгістраваны толькі на адным участку для галасавання.²² Адсутнасць адзінага спісу выбаршчыкаў па сутнасці выключыла магчымасць праверкі на прадмет рэгістрацыі выбаршчыка на некалькіх участках. Апроч таго, сістэма рэгістрацыі выбаршчыкаў мае празмерна дазвольны характар і дапускае рэгістрацыю на выбарчым участку ў дзень галасавання без забеспячэння дастатковых прававых гарантый.

Пасля праверкі спісаў выбаршчыкаў 25 верасня ЦВК абвясціла, што ўсяго зарэгістравана 6 995 181 выбаршчыкаў, з якіх 5 742 будуць галасаваць за мяжой. Насуперак Кодэксу добрасумленнай практыкі па пытаннях выбараў Венецыянскай камісіі, выбаршчыкі могуць зарэгістравацца на выбарчым участку ў дзень галасавання.²³

Рэгістрацыя кандыдатаў

Кандыдатамі ў прэзідэнты могуць быць грамадзяне Беларусі па нараджэнні не маладзей за 35 гадоў, якія пастаянна жылі на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь на працягу апошніх дзесяці гадоў, пры ўмове адсутнасці непагашанай судзімасці.²⁴ Кандыдат у прэзідэнты вылучаецца ініцыятыўнай групай, якая павінна складацца не менш чым са 100 выбаршчыкаў.

Да 20 ліпеня ЦВК зарэгістравала 8 ініцыятыўных групаў з 15, якія падалі заяву на рэгістрацыю.²⁵ Тры ініцыятыўныя групы не сабралі неабходныя 100 000 подпісаў выбаршчыкаў у падтрымку свайго кандыдата.²⁶ Аднаму з прэтэндэнтаў у кандыдаты было адмоўлена ў рэгістрацыі пасля таго, як ТВК выявілі, што інфармацыя аб выбаршчыках, якія паставілі свае

²⁰ Згодна з пунктам 7.3 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, краіны-удзельніцы “гарантуюць дарослым грамадзянам усеагульнае і роўнае выбарчае права”, а паводле пункта 24, абмежаванне правоў і свабодаў павінна быць “строга суразмерна прызначэнню гэтага закона”. У адпаведнасці з пунктам 14 Заўваг агульнага парадку 25, прынятых Камітэтам па правах чалавека ў 1996 годзе, прычыны пазбаўлення права голасу павінны быць “аб’ектыўнымі і абгрунтаванымі”.

²¹ Раздзел I.2 [Кодэкса добрасумленнай практыкі па пытаннях выбараў Венецыянскай камісіі Савета Еўропы \(Кодэкс добрасумленнай практыкі\)](#) патрабуе наяўнасць пастаяннага спісу выбаршчыкаў.

²² ЦВК не праінструктавала УВК па працэдурі складання і праверкі спісаў выбаршчыкаў. Больш за тое, інструкцыя ЦВК №23 ад 01.07.2015 г. адносна парадку галасавання грамадзянаў за мяжой не патрабавала выдалення зарэгістраваных выбаршчыкаў, якія будуць галасаваць за мяжой, са спісу выбаршчыкаў, якія будуць галасаваць у Беларусі.

²³ Кодэкс добрасумленнай практыкі гаворыць, што рэгістрацыя выбаршчыкаў не павінна праводзіцца на выбарчых участках у дзень выбараў.

²⁴ Патрабаванне пражывання на працягу 10 год крытыкавалася за празмерную працягласць раней, у 2010 годзе, ў [Сумесным заключэнні АБСЕ/БДПЧ і Венецыянскай камісіі Савета Еўропы](#).

²⁵ Тром з іх было адмоўлена ў рэгістрацыі на падставе таго, што ў іх ініцыятыўную групу ўваходзіла менш за 100 чалавек, адной – за падачу дакументаў пасля афіцыйна ўсталяванага тэрміна, адной – за няпоўны камплект дакументаў, адной – за невыкананне патрабавання аб 10 год сталага пражывання, і адной – за тое, што вылучаны кандыдат мае папярэдняю судзімасць за ўдзел у масавых беспарадках падчас пратэсту ў 2010 годзе.

²⁶ Ініцыятыўныя групы Сяргея Калякіна, Анатоля Лябедзькі і Жаны Раманоўскай.

подпісы, ці асобах якія збіралі подпісы, адсутнічала альбо была няпоўнай альбо супярэчлівай.²⁷ У цэлым, усе ініцыятыўныя групы мелі магчымасць збіраць подпісы ў падтрымку кандыдатаў па ўсёй краіне. 10 верасня ЦВК зарэгістравала чатырох кандыдатаў. Некаторыя суразмоўцы МНВ АБСЕ/БДПЧ выказалі заклапочанасць з нагоды адсутнасці роўных магчымасцяў, спасылаючыся на злоўжыванне адміністрацыйным рэсурсам з боку дзеючага прэзідэнта падчас збору подпісаў.

ТВК праводзілі праверку рэгістрацыйных дакументаў на закрытых для прадстаўнікоў кандыдатаў і назіральнікаў паседжаннях. Правілы праверкі подпісаў з'яўляюцца няяснымі, супярэчаць міжнародным нормам і даюць магчымасць ТВК прымаць адвольныя рашэнні, якія не могуць быць абскарджанымі.²⁸ Насуперак добрасумленнай практыцы, ад ТВК патрабавалася правесці толькі частку пададзеных подпісаў у падтрымку кандыдата. Увогуле працэс праверкі подпісаў у цяперашнім выкананні дае магчымасць прымаць адвольныя рашэнні і з'яўляецца патэнцыйнай перашкодай для ўдзелу ў выбарах у якасці кандыдата праз сваю недастатковую празрыстасць і падрывае давер да працэсу.²⁹

Умовы правядзення выбарчай кампаніі

Выбарчая кампанія афіцыйна распачалася 10 верасня пасля рэгістрацыі кандыдатаў. Усе кандыдаты праводзілі перадвыбарчую агітацыю па ўсёй краіне і маглі безперашкодна звяртацца са сваімі пасланямі да электарату. Кампанія насіла стрыманы характар, але актывізавалася ў апошнія два тыдні і з большага праяўлялася ў сустрэчах з выбаршчыкамі і распаўсюдзе агітацыйных матэрыялаў. Адносна адсутнасць зацікаўленасці з боку грамадства пацвярджаецца сціплай яўкаў на большасці агітацыйных мерапрыемстваў, якія наведала МНВ АБСЕ/БДПЧ.³⁰

Ключавымі тэмамі выбарчых праграмаў кандыдатаў з'яўляліся мір і стабільнасць, неабходнасць захаваць нейтральны статус краіны і эканамічны спад. У сваіх кампаніях дзеючы прэзідэнт акцэнтаваў увагу на сваіх дасягненнях, тым часам як і два іншыя кандыдаты між іншым згадвалі ягоня дасягненні і крытыкавалі апазіцыю. Толькі адзін кандыдат, платформа якога была збольшага сфакусаваная на сацыяльных і эканамічных пытаннях, быў крытычным адносна дзеючага прэзідэнта і выказваў сумнеў у справядлівасці выбарчага працэсу. Гэта абмежавала выбар электарату.

У шэрагу агітацыйных мерапрыемстваў мяжа паміж перадвыбарчым штабам дзеючага прэзідэнта і дзяржавай была размытай, што супярэчыць пунктам 5.4 і 7.6 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.³¹ Некаторыя з яго давераных асобаў з'яўляліся высокапастаўленымі дзяржаўнымі служачымі, якія працягвалі выконваць свае дзяржаўныя функцыі падчас

²⁷ ТВК прызналі несапраўднымі 123 705 з 130 404, подпісаў, сабраных за патэнцыйнага кандыдата Віктара Цярэшчанку. Вярхоўны суд адхіліў апеляцыю сп-ра Цярэшчанкі ў сувязі з рашэннем ЦВК адмовіць яму ў рэгістрацыі.

²⁸ Паводле Кодэкса добрасумленнай практыкі, закон не павінен патрабаваць сабраць больш за адзін працэнт подпісаў ад агульнага памеру электарату, а працэс праверкі павінен ахопліваць усе подпісы. Неабходныя 100 000 подпісаў у падтрымку кандыдата адпавядаюць прыблізна 1,43 працэнта ад колькасці агульнанацыянальнага электарату.

²⁹ Гл. таксама рашэнне ЕСПЧ па справе [Тагіраў супраць Азербайджана, скарга №31953/11](#) ад 1 чэрвеня 2015.

³⁰ Паводле звестак ЦВК, па стане на 28 верасня кандыдаты правялі ў агульнай колькасці 426 сходаў у памяшканні і 184 сходы на вуліцы, з якіх 406 і 84, адпаведна, былі праведзеныя выбарчым штабам дзеючага прэзідэнта. ВМН АБСЕ/БДПЧ назірала за 96 перадвыбарчымі мерапрыемствамі.

³¹ Пункт 5.4 прадугледжвае выразнае раздзяленне паміж дзяржавай і палітычнымі партыямі, у прыватнасці, палітычныя партыі не будуць злівацца з дзяржавай. Пункт 7.6 гаворыць, што палітычныя партыі і арганізацыі будуць надзеленыя неабходнымі юрыдычнымі гарантыямі, якія дазваляць ім сапернічаць адзін з другім на падставе роўнасці перад законам і органамі ўлады.

правядзення выбарчай кампаніі.³² На сходзе, арганізаваным Міністэрствам абароны, гучаў заклік да ўсіх ваеннаслужачых і рэзервістаў і іх сем'яў падтрымаць кандыдатуру дзеючага прэзідэнта.³³ У дадатак, вядучыя грамадскія аб'яднанні, якія субсідзіруюцца дзяржавай, праводзілі актыўную агітацыю ў падтрымку дзеючага прэзідэнта.³⁴ Глава Беларускай Праваслаўнай Царквы падтрымаў кандыдатуру дзеючага прэзідэнта падчас царкоўнай службы, у якой прымалі ўдзел іншыя рэлігійныя лідары, дзяржслужачыя, замежныя дыпламаты, прадстаўнікі праўрадавых партый і сам прэзідэнт. Сімволіка і лозунгі, якія выкарыстоўваліся ў кампаніі ў падтрымку дзеючага прэзідэнта, фігуравалі ў рэпартажах дзяржаўных СМІ, прысвечаных выбарам, і падчас масавых мерапрыемстваў, арганізаваных Міністэрствам культуры і іншымі ўстановамі, якія субсідзіруюцца дзяржавай.³⁵ Плакаты, якія змяшчалі лозунгі з кампаніі дзеючага прэзідэнта, але не мелі неабходных выхадных звестак, вывешваліся ў дзяржаўных і прыватных памяшканнях па ўсёй краіне.³⁶

Мясцовыя выканаўчыя органы ўлады вызначылі пляцоўкі і месцы для правядзення агітацыйных мерапрыемстваў у прызначаныя законам тэрміны і з большага выканалі заканадаўчыя патрабаванні па публікацыі інфармацыйных матэрыялаў. Праводзіць мерапрыемствы ў вызначаных месцах дазвалялася толькі пасля апавяшчэння мясцовых уладаў ці выбарчых камісіяў.³⁷ У некаторых выпадках адмыслова адведзеныя месцы не падыходзілі для правядзення агітацыйных мерапрыемстваў.³⁸ У адным выпадку спроба кандыдата правесці мерапрыемства ў неадпаведным месцы была перапыненая прадстаўнікамі органаў улады.³⁹ З іншага боку, давераныя асобы дзеючага прэзідэнта ладзілі сустрэчы з выбаршчыкамі на дзяржаўных прадпрыемствах, што давала яму неправамерную перавагу⁴⁰ і прырэчыць пункту 7.7 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года.⁴¹

³² Старшыня Палаты прадстаўнікоў, чацвёрта з шасці старшыняў аблвыканкамаў, старшыня Белтэлерадыёкампаніі, генеральны дырэктар дзяржаўнага прадпрыемства “Беларуськалій” і іншыя кіруючыя службовыя асобы. Сярод пазітыўных момантаў варта адзначыць той факт, што міністр працы і сацыяльнай абароны пакінула пост на час правядзення кампаніі, дзеля таго каб узначаліць перадвыбарчы штаб дзейснага прэзідэнта.

³³ Заклік быў апублікаваны 25 верасня на вэб-сайце Міністэрства абароны. Пункт 23 [Кодэкса паводзінаў АБСЕ адносна ваенна-палітычных аспектаў бяспекі](#) гаворыць, што нягледзячы на ​​неабходнасць гарантаваць кожнаму ваеннаслужачаму магчымае ажыццяўляць свае грамадзянскія правы, дзяржавы павінны забяспечваць палітычны нейтралітэт сваіх узброеных сілаў.

³⁴ Напрыклад, на сябраў Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі (ФПБ), Беларускага грамадскага аб'яднання ветэранаў, Беларускага рэспубліканскага саюза моладзі (БРСМ), “Белай Русі” і Саюза жанчын прыходзіцца значна больш за палову насельніцтва краіны.

³⁵ 25 верасня сп-ня Караткевіч падала скаргу ў ЦВК, што той жа самы лагатып выкарыстоўваецца перадвыбарчым штабам дзеючага прэзідэнта. ЦВК адхіліла скаргу, аргументаваўшы гэта тым, што лагатып можа выкарыстоўвацца кім заўгодна.

³⁶ Паводле назіранняў МНВ АБСЕ/БДПЧ у Брэсцкай, Гродзенскай, Гомельскай, Магілёўскай, Віцебскай, Мінскай абласцях і горадзе Мінску.

³⁷ Нягледзячы на ​​тое, што гэта адпавядае нацыянальнаму заканадаўству, гэта супярэчыць міжнародным прынцыпам свабоды сходаў і пункту 9.2 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года, які гаворыць, што кожны чалавек мае права на мірныя сходы і дэманстрацыі і любыя абмежаванні павінны быць прадпісаныя законам і адпавядаць міжнародным стандартам.

³⁸ Паводле назіранняў МНВ АБСЕ/БДПЧ у Мінскай вобласці і Оршы, Віцебску і Гомелі.

³⁹ Мерапрыемства было арганізаванае выбарчым штабам сп-ні Караткевіч 15 верасня ў Лагойску Мінскай вобласці і было спыненае прадстаўнікамі органаў улады, у тым ліку старшынёй і сакратаром ТВК і намеснікам кіраўніка мясцовай адміністрацыі.

⁴⁰ Паводле назіранняў МНВ АБСЕ/БДПЧ у Бабруйску, Гродне, Гомелі, Мінску, Віцебску і Магілёве. У адным выпадку назіральнікам МНВ не дазволілі назіраць за агітацыйным мерапрыемствам, якое праводзілася ў памяшканні дзяржаўнага прадпрыемства ў горадзе Мінску.

⁴¹ Пункт 7.7 гаворыць, што дзяржавы-ўдзельніцы павінны забяспечыць, каб закон і дзяржаўная палітыка дапускалі правядзенне палітычных кампаній у атмасферы свабоды і сумленнасці, у якой ніякія адміністрацыйныя дзеянні, гвалт ці запужванне не стрымлівалі б партыі і кандыдатаў ад вольнага выяўлення сваіх поглядаў і ацэнак, а таксама не перашкаджалі б выбаршчыкам знаёміцца ​​з імі і абмяркоўваць іх альбо галасаваць свабодна, не баючыся пакарання.

Апазіцыйныя сілы, якія не ўдзельнічалі ў выбарах, спрабавалі скарыстацца магчымасцю распаўсюджваць свае погляды і ідэі, якой, па іх меркаванні, яны не маюць па-за выбарчым перыядам. Некаторыя апазіцыйныя палітыкі правялі публічныя мерапрыемствы ў Мінску і іншых буйных гарадах, аспрэчваючы легітымнасць выбараў. Нягледзячы на тое, што ўлады не перашкаджалі правядзенню гэтых мерапрыемстваў, іх арганізатары паўсталі перад судом і былі аштрафаваныя за іх правядзенне без дазволу. Заявы на правядзенне аналагічных сходаў, падазненія іншымі ўдзельнікамі выбарчага працэсу, былі адхіленыя.⁴² З іншага боку, Камуністычная партыя Беларусі (КПБ) і некаторыя грамадскія аб'яднанні атрымалі дазвол на правядзенне мерапрыемстваў у падтрымку дзеючага прэзідэнта.⁴³

Фінансаванне кампаніі

Кандыдаты мелі права выкарыстоўваць свае ўласныя рэсурсы і ахвяраванні грамадзянаў і юрыдычных асобаў, унесеныя ў выбарчы фонд кандыдатаў.⁴⁴ Кандыдаты мелі права выкарыстоўваць свае асабістыя сродкі і ахвяраванні на правядзенне кампаніі. Дапаўненні ў заканадаўства, прынятыя ў 2013 годзе, павысілі максімальны памер ахвяраванняў і ліміт выдаткаў, але скасавалі дзяржаўнае фінансаванне.⁴⁵ Падаўжэнне тэрміну для збору і выкарыстання фінансавых сродкаў стала крокам, які быў пазітыўна ацэнены кандыдатамі ў прэзідэнты. Выдаткі кожнага кандыдата не маглі перавышаць 85 000 еўра.⁴⁶ Нягледзячы на павышэнне максімальнай сумы ахвяраванняў і лімітаў выдаткаў, некаторыя кандыдаты і іншыя зацікаўленыя бакі выказалі меркаванне, што гэтыя ліміты па-ранейшаму з'яўляюцца нізкімі і не дазваляюць правесці значную кампанію.⁴⁷ Пабочнае фінансаванне не рэгулюецца і не вядзецца ўлік унёскаў у неграшовай форме. Тады як дабрачынным і рэлігійным арганізацыям і арганізацыям, якія фінансуюцца дзяржавай, правамоцна не дазволена рабіць ахвяраванні ў выбарчыя фонды, некаторыя грамадскія аб'яднанні, якія фінансуюцца з бюджэту, выкарыстоўвалі фінансавыя сродкі і неграшовыя ўнёскі на карысць дзеючага прэзідэнта.⁴⁸

Шэсць ініцыятыўных групаў заснавалі выбарчыя фонды для фінансавання збору подпісаў.⁴⁹ У адпаведнасці з патрабаваннямі закону, ЦВК штотыднёва публікавала на сваім вэб-сайце інфармацыю аб агульнай суме паступленняў і выдаткаў кандыдатаў, і ўсе кандыдаты перадавалі фінансавыя справаздачы ў ЦВК. Аднак справаздачы не былі вычарпальнымі, а закон не

⁴² Напрыклад, Беларуская партыя левых “Справядлівы свет” заявіла, што па стане на 6 кастрычніка была адхіленая 61 заява на правядзенне сустрэчы з выбаршчыкамі. Аб'яднаная грамадзянская партыя сцвярджае, што восем яе заяваў на правядзенне сустрэчы з выбаршчыкамі было адхілена ў Гомельскай вобласці. Чатыры з 16 заяваў, падазненых сябрамі аргкамітэта Беларускай хрысціянскай дэмакратыі, былі адхіленыя, а астатнія засталіся без адказу.

⁴³ КПБ праінфармавала МНВ АБСЕ/БДПЧ 25 верасня, што яна мела магчымасць правесці мерапрыемствы ў падтрымку дзеючага прэзідэнта.

⁴⁴ Паводле меркавання некаторых суразмоўцаў МНВ АБСЕ/БДПЧ, ранейшае выказванне прэзідэнта, у якім ён перасцерагаў прадпрыемствы ад фінансавання апазіцыі, адмоўна адбіліся на іх гатоўнасці ахвяраваць грошы ў выбарчыя фонды іншых кандыдатаў.

⁴⁵ Існуе неграшовая дзяржаўная падтрымка ў форме прадстаўлення памяшканняў для агітацыйных мерапрыемстваў, агітацыйных матэрыялаў і бясплатнага эфірнага часу.

⁴⁶ Адзін еўра роўны прыблізна 20 000 беларускіх рублёў.

⁴⁷ Па стане на 9 кастрычніка сп-р Лукашэнка заявіў, што атрымаў 79 000 еўра і выдаткаваў 20 000 еўра, сп-ня Караткевіч атрымала 1300 еўра і выдаткавала 700 еўра, сп-р Гайдукевіч атрымаў 2100 еўра і выдаткаваў аналагічную суму, сп-р Улаховіч атрымаў 1600 еўра і выдаткаваў аналагічную суму.

⁴⁸ У тым ліку “Белая Русь”, БФП, Саюз рабочых, Саюз ветэранаў, Саюз работнікаў культуры, БРСМ, Саюз жанчын, Саюз афіцэраў. Кіраўнік ініцыятыўнай групы дзеючага прэзідэнта, які таксама з'яўляецца старшынём БФП, 10 верасня адкрыта заявіў, што сродкі з бюджэту БФП былі накіраваныя на друк партрэтаў сп-ра Лукашэнкі для выкарыстання падчас пікетаў.

⁴⁹ Ініцыятыўныя групы Гайдукевіча, Калякіна, Караткевіч, Раманоўскай, Цярэшчанкі і Улаховіча. Сродкі з гэтых фондаў не маглі быць выкарыстаныя для агітацыйных матэрыялаў і асвятлення ў СМІ.

патрабуе публікаваць справаздачы ці дэталізаваныя звесткі пра паступленні і выдаткі кандыдатаў.⁵⁰ Закон не патрабуе правядзення аўдыту, а ЦВК заявіла, што не мае магчымасці праверыць, ці атрымлівалі альбо выдаткоўвалі кандыдаты незадэклараваныя фінансавыя сродкі. Недаступнасць інфармацыі для грамадскага кантролю і адсутнасць аўдыту абмяжоўвае празрыстасць і падсправаздачнасць фінансавання кампаніі.

Сродкі масавай інфармацыі

У краіне існуе мноства вяшчальных і друкаваных сродкаў масавай інфармацыі, пры гэтым у медыяпрасторы дамінуюць дзяржаўныя СМІ. Альтэрнатыўныя крыніцы інфармацыі ажыццяўляюць вяшчанне з суседніх краінаў. Тым не менш, паводле некаторых суразмоўцаў МНВ АБСЕ/БДПЧ, журналісты сутыкаюцца з цяжкасцямі ў атрыманні акрэдытацыі дзеля таго, каб мець магчымасць працаваць на замежныя СМІ і могуць быць аштрафаваныя за працу без акрэдытацыі, што лічыцца абмежаваннем права на свабоду слова і распаўсюд інфармацыі.⁵¹

Інтэрнэт з'яўляецца пляцоўкай, якая набывае ўсё большую важнасць у доступе да незалежных пунктаў гледжання. Аднак свабода слова анлайн была абмежаваная папраўкамі да Закону аб СМІ, прынятымі ў 2014 годзе, у выніку якіх існуючыя абмежаванні для традыцыйных СМІ былі распаўсюджаныя на інтэрнэт-СМІ, уладальнікі якіх цяпер нясуць адказнасць за любы размешчаны кантэнт, у тым ліку, патэнцыйна, каментарыі карыстальнікаў, блогі і сацыяльныя сеткі. У выпадку меркаванага парушэння Міністэрства інфармацыі мае права закрыць вэб-сайты па рашэнні суда. Калі інфармацыя мае дачыненне да канкрэтных крымінальных злачынстваў альбо разглядаецца як “шкодная для інтарэсаў Беларусі”, знікае неабходнасць у судовым рашэнні. Гэта дае органам улады непажаданыя магчымасці ў плане тлумачэння зместу і прыняцця адвольных рашэнняў па закрыцці СМІ, як было адзначана суразмоўцамі МНВ АБСЕ/БДПЧ і міжнароднымі назіральнікамі за СМІ.

Свабода слова гарантуецца Канстытуцыяй, якая забараняе цензуру і вызначае права на атрыманне, захоўванне і распаўсюд грамадзкай інфармацыі. Нягледзячы на гэта, некаторыя дзяржаўныя ўстановы працягваюць практыку сартыроўкі грамадсказначнай інфармацыі насуперак пункту 9.1 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года і іншым міжнародным стандартам і нормам і добрасумленнай практыцы.⁵² 22 верасня ЦВК адхіліла запыт журналіста на атрыманне падрабязнай інфармацыі аб выбарчых фондах кандыдатаў, растлумачыўшы гэта тым, што СМІ не маюць права на атрыманне гэтай інфармацыі.

У мэтах выканання сваіх юрыдычных абавязацельстваў ЦВК прыняла пастанаўленні, якія гарантуюць усім кандыдатам роўны доступ да дзяржаўных СМІ праз выдзяленне бясплатнага эфірнага часу без цензуры, што было прызнана кандыдатамі ў прэзідэнты. Нягледзячы на абмежаваныя ўмовы выкарыстання СМІ, кандыдаты мелі магчымасць данесці свае ідэі да грамадства пры дапамозе двух тэлевізійных блокаў і двух радыёблокаў на тэлеканале “Беларусь 1” і “Першым нацыянальным канале Беларускага радыё” працягласцю па 30 хвілін кожны.

⁵⁰ ЦВК адхіліла запыт МНВ АБСЕ/БДПЧ на правядзенне праверкі дакументаў і рахункаў, прадстаўленых спром Лукашэнкам, пры гэтым яны дазволілі праверыць аналагічныя дакументы, прадстаўленыя іншымі трыма кандыдатамі.

⁵¹ Паводле дадзеных БАЖу, у 2015 годзе 28 рэпарцёраў былі аштрафаваныя згодна з артыкулам 22.9.Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях за працу на замежныя СМІ без акрэдытацыі. Гл. [Рэзалюцыю Еўрапейскага парламента ад 10 верасня 2015 года. Заяву Прадстаўніка АБСЕ па пытаннях свабоды СМІ і Справаздачу Спецыяльнага дакладчыка ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі за 2015 год.](#)

⁵² Пункт 9.1 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 года гаворыць, што кожны чалавек мае права на свабоду выказвання свайго меркавання, у тым ліку права на зносіны, і што гэта права ўключае ў сябе свабоду прытрымлівацца свайго меркавання і атрымліваць і распаўсюджваць інфармацыю і ідэі без умяшання з боку дзяржаўных уладаў. Ажыццяўленне гэтага права можа быць прадметам толькі такіх абмежаванняў, якія прадпісаныя законам і адпавядаюць міжнародным стандартам.

Дзеючы прэзідэнт адмовіўся ад магчымасці скарыстацца бясплатным эфірным часам. Трэцяга кастрычніка адбыліся палітычныя дэбаты паміж выбарчымі штабамі.⁵³ У адпаведнасці з пастанаўленнем ЦВК, усе газеты, якія фінансуюцца дзяржавай і якія былі прааналізаваныя МНВ АБСЕ/БДПЧ, апублікавалі выбарчыя праграмы ўсіх кандыдатаў. Кандыдаты не скарысталіся платнай палітычнай рэкламай, хаця гэта было дазволена.

Папярэднія вынікі маніторынгу СМІ, які ладзіла АСБЕ/БДПЧ, паказваюць, што дзеючаму прэзідэнту было прысвечана значна больш эфірнага часу. Працоўныя мерапрыемствы з ягоным удзелам празмерна асвятляліся дзяржаўнымі сродкамі масавай інфармацыі, а сюжэты фарміраваліся такім чынам, каб перадаць палітычныя пасланні на ягоную карысць.⁵⁴ У перыяд з 7 верасня па 7 кастрычніка вяшчальныя СМІ прысвяцілі 47% палітычных рэпартажаў дзеючаму прэзідэнту, 9% было прысвечана сп-ні Караткевіч, 7% – сп-ру Гайдукевічу, 7% Улаховічу, 22% – іншым значным палітычным дзеячам і 8% – ЦВК. Друкаваныя СМІ прысвяцілі 34% сваіх палітычных артыкулаў сп-ру Лукашэнку, 14% – сп-ні Караткевіч, па 11% – сп-ру Улаховічу і сп-ру Гайдукевічу, 21% – іншым значным палітычным дзеячам і 9% – ЦВК. Вэб-старонкі прыватнага інфармацыйнага агенцтва БелаПАН былі часова недаступныя 3, 4 і 5 кастрычніка, як мяркуецца, па прычыне масіўных кібер-атак.

ЦВК прызначыла Назіральны савет па кантролю за агітацыяй у СМІ з мэтай кантролю за асвятленнем кампаніі ў СМІ. Ён складаўся з прадстаўнікоў дзяржаўных СМІ і працаваў пад кіраўніцтвам намесніка міністра інфармацыі. Савет не ажыццяўляў сістэматычнага маніторынгу за СМІ і выконваў выключна дарадчую ролю. Падчас кампаніі Савет разглядзеў і адхіліў адну скаргу, звязаную са СМІ. Апроч таго, МНВ АБСЕ/БДПЧ стала вядома, што ЦВК атрымала яшчэ дзве скаргі, якія мелі дачыненне да смі і якія не абмяркоўваліся Саветам, і па адной са скаргаў было вынесенае нефармальнае папярэджанне па тэлефоне без далучэння Савета.⁵⁵

Скаргі і звароты

Скаргі могуць падавацца ў выбарчыя камісіі, суды альбо Генеральную пракуратуру. Існуюць абмежаванні кола асобаў, якія могуць падаваць скаргу, у залежнасці ад яе прадмета. Рашэнні, якія тычацца рэгістрацыі ініцыятыўнай групы альбо кандыдата, працэсу праверкі подпісаў і канчатковых вынікаў галасавання з’яўляюцца канчатковымі і не могуць быць абскарджаныя.⁵⁶ Скаргі, як правіла, падаюцца і разглядаюцца на працягу трох дзён. У выпадку неабходнасці дадатковай праверкі, перыяд разгляду можа быць падоўжаны да 10 дзён, тым часам як скаргі, пададзеныя ў дзень выбараў, павінны быць разгледжаныя неадкладна. Некаторыя рашэнні выбарчых камісіяў могуць быць абскарджаныя ў выбарчай камісіі вышэйшай інстанцыі альбо ў судзе адпаведнага ўзроўню, што дазваляе выбраць месца разгляду і не адпавядае міжнародным нормам добрасумленнай практыкі.⁵⁷ Выбарчыя камісіі не могуць выносіць іншых мераў пакарання, апроч як папярэджанні, і не маюць правапрямяняльных паўнамоцтваў. Паўторнае папярэджанне можа прывесці да пазбаўлення кандыдата рэгістрацыі.

⁵³ На дэбатах аднаго з кандыдатаў прадстаўляла яго давераная асоба; дзеючы прэзідэнт прадстаўленым не быў.

⁵⁴ Дзяржаўная газета вяла рэгулярную калонку “Час выбіраць”, у якой выкарыстоўвалася спалучэнне такіх загаловаў як “Галасуй за Беларусь альбо прайграеш” і супрацьпастаўляліся пазітыўныя вобразы дасягненняў краіны і фотаздымкі замежных рэгіёнаў, якія пакутуюць ад голаду і вайны. У дадатак, некаторыя рэкламныя аб’явы, што трансліраваліся ў нацыянальных СМІ, неслі ідэі, якія нагадвалі агітацыйныя матэрыялы ў падтрымку дзеючага прэзідэнта, а таксама на двух дзяржаўных тэлеканалах неаднаразова паказвалі два дакументальныя фільмы, прысвечаныя яго дасягненням.

⁵⁵ Скарга тычылася з’яўлення старшыні Белтэлерадыёкампаніі ў якасці вядучага ток-шоу неўзабаве пасля яго прызначэння даверанай асобай дзеючага прэзідэнта.

⁵⁶ Тым не менш, кандыдат можа аспрэчыць у Вярхоўным судзе адмову ў яго рэгістрацыі ці яго ініцыятыўнай групы, а таксама рашэнне ЦВК, што можа прывесці да анулявання вынікаў галасавання.

⁵⁷ Напрыклад, рашэнні ЦВК адносна рэгістрацыі выбаршчыкаў могуць быць абскарджаныя як у ЦВК, так і ў судзе адпаведнага ўзроўню. Гл. пункт 97 Кодэкса добрасумленнай практыкі.

Па дадзеных ЦВК, па стане на 9 кастрычніка ў ЦВК былі пададзеныя 239 зваротаў і скаргаў, звязаных з выбарчым працэсам, 129 – у ТВК, 334 – у УВК, і 54 – у мясцовыя органы ўлады. Акрамя таго, 32 скаргі былі разгледжаныя абласнымі судамі, 6 – Вярхоўным судом і 40 зваротаў, якія мелі дачыненне да выбараў, былі разгледжаныя Генеральнай пракуратурай. Большасць скаргаў тычылася няроўных умоваў на карысць дзеючага прэзідэнта падчас збору подпісаў і кампаніі, адмовы ў рэгістрацыі ініцыятыўных групаў і адмовы ў прызначэнні вылучаных прадстаўнікоў у склад ТВК і УВК. Дзве скаргі былі пададзеныя сп-няй Караткевіч і аніводнай скаргі з боку іншых трох кандыдатаў. Скаргі падавалі пераважна грамадзяне ад імя “Праваабаронцаў за свабодныя выбары”, Беларускага народнага фронту, а таксама іншых груп, якія маюць права вылучаць прадстаўнікоў у склад ТВК і УВК.

Большасць скаргаў былі альбо адхіленыя па фармальных прычынах, альбо адкінутыя як неабгрунтаваныя.⁵⁸ Увогуле скаргі разглядаліся своечасова, але не заўсёды празрыста. Толькі тры скаргі, пададзеныя ў ЦВК, былі разгледжаныя на адкрытым пасяджэнні ў прысутнасці заяўніка і адказчыка.⁵⁹ Усе астатнія скаргі разглядаліся асобнымі сябрамі ЦВК ці штатнымі супрацоўнікамі.⁶⁰ Сярод пазітыўных аспектаў можна адзначыць увядзенне ЦВК рэгістра скаргаў. Насуперак нормам добрасумленнай практыкі закон не патрабуе ад ЦВК ці суда публікаваць рашэнні ці выдаваць інфармацыю аб скаргах.⁶¹ Агулам, ва ўрэгуляванні спрэчак адсутнічае празрыстасць і не забяспечваецца прававая цэласнасць, што супярэчыць пункту 5.10 Капенгагенскага дакумента АБСЕ 1990 г.

Грамадзянскія і міжнародныя назіральнікі

Выбарчы кодэкс прадугледжвае магчымасць назірання за выбарамі грамадзянамі і міжнароднымі назіральнікамі. Палітычныя партыі, грамадскія аб’яднанні, працоўныя калектывы і групы з дзесяці выбаршчыкаў могуць вылучаць грамадзянскіх назіральнікаў. ЦВК выдае акрэдытацыю назіральнікам ад грамадзянскіх аб’яднанняў і палітычных партый, зарэгістраваных на нацыянальным узроўні, а ТВК і УВК акрэдытуюць назіральнікаў адпаведнага ўзроўню. Правы грамадзянскіх і міжнародных назіральнікаў вычарпальна прадпісаныя законам, але амбежавальна тлумачыліся і ажыццяўляліся. Назіральнікі не надзеленыя правам сачыць за ўсімі этапамі выбарчага працэсу (напрыклад, праверкай подпісаў, занясеннем вынікаў галасавання ў пратакол), а выбарчыя камісіі надзеленыя дыскрэцыйнымі паўнамоцтвамі па адмаўленні доступу для назіральнікаў.⁶²

Паводле дадзеных ЦВК, усяго было акрэдытавана 43 572 грамадзянскіх назіральніка, у тым ліку 27 512 – ад грамадскіх аб’яднанняў, 7413 – ад грамадзянскіх ініцыятыўных груп, 2015 – ад працоўных калектываў, і 6632 – ад палітычных партыяў. Апроч таго, 928 міжнародных назіральнікаў атрымалі акрэдытацыю ЦВК, у тым ліку з ПАСЕ, упершыню з 2001 года. Кампанія “Права выбару 2015”, ініцыятыва “За справядлівыя выбары” і сумесная кампанія Беларускага Хельсінскага камітэта і незарэгістраванага праваабарончага цэнтра “Вясна”

⁵⁸ Напрыклад, скарга, пададзеная Беларускай аб’яднанай партыяй левых “Справядлівы свет” з нагоды адмовы ў прызначэнні іх прадстаўніка ў склад ТВК, была адхіленая Гомельскім абласным судом праз адсутнасць юрысдыкцыі. Паводле Выбарчага кодэкса, скаргі, якія тычацца фарміравання ТВК і УВК, падаюцца ў адпаведны суд.

⁵⁹ Скаргі тычыліся злоўжывання адміністрацыйным рэсурсам падчас збору подпісаў на вылучэнне ў кандыдаты дзеючага прэзідэнта і правядзення кампаніі ў яго падтрымку.

⁶⁰ Згодна з законам, абскарджванне рашэнняў камісій ніжэйшай інстанцыі павінна разглядацца калегіяльна, а ўсе астатнія скаргі могуць разглядацца таксама асобнымі сябрамі выбарчых камісій альбо штатнымі супрацоўнікамі.

⁶¹ Гл. пункт 68 і 72 Кодэкса добрасумленнай практыкі.

⁶² Гл. пункт 88 і 90 Кодэкса добрасумленнай практыкі.

“Праваабаронцы за свабодныя выбары” – былі найбольш актыўнымі грамадзянскімі назіральніцкімі групамі, якія ажыццяўлялі доўгатэрміновае назіранне і рэгулярна прадстаўлялі вынікі сваёй працы. Дзве траціны ўсіх акрэдытаваных грамадзянскіх назіральнікаў прадстаўлялі грамадскія аб’яднанні, якія субсідзіруе дзяржава, у тым ліку БФП, БРСМ і “Белая Русь”, якія таксама прымалі актыўны ўдзел у правядзенні кампаніі ў падтрымку дзеючага прэзідэнта.⁶³

Дзень выбараў

У адпаведнасці з законам, усе выбаршчыкі могуць прагаласаваць на выбарчым участку датэрмінова на працягу пяці дзён да дня выбараў без неабходнасці тлумачыць прычыну. Напрыканцы кожнага дня датэрміновага галасавання і падчас штодзённых перапынкаў, шчыліна скрыні для галасавання заклеивалася паперай і ноччу ахоўвалася міліцыянерам. Па завяршэнні датэрміновага галасавання, ЦВК абвесціла яўку ў 36,6 працэнтаў. Нізкая якасць пячаткаў і скрыняў для галасавання часам ставіла пад пытанне бяспекі бюлетэняў.

ММНВ ажыццяўляла сістэматычнае назіранне за апошнім днём датэрміновага галасавання па ўсёй краіне. Агулам, працэс датэрміновага галасавання быў ацэнены станоўча (96 працэнтаў назіранняў). Было адзначана, што таямніца галасавання не была забяспечаная ў чатырох працэнтах назіранняў ММНВ. У большасці выпадкаў штодзённыя пратаколы вывешваліся для азнамлення напрыканцы галасавання. Тым не менш, у апошні дзень датэрміновага галасавання гэтага не было зроблена на сямі працэнтах выбарчых участкаў, дзе вялося назіранне. У 50 працэнтах выпадкаў назіральнікам не было дазволена праверыць спісы выбаршчыкаў, а ў некаторых выпадках назіральнікам не давалі сачыць за выбарчымі працэдурамі. У скаргах, пададзеных ў УВК, сцвярджаецца пра меркаванае несупадзенне паміж яўкаў і колькасцю подпісаў ў спісах выбаршчыкаў, і супярэчнасці ў запаўненні штодзённых пратаколаў.

Выбарчыя ўчасткі адкрыліся своечасова з нязначнымі праблемамі працэдурнага характару. Грамадзянскія назіральнікі прысутнічалі на 90 працэнтах выбарчых участкаў, за якімі ажыццяўляла назіранне ММНВ. У цэлым адкрыццё ўчасткаў была ацэнена як “добрае” ці “вельмі добрае” ў 95 працэнтах справаздачаў. На 13 выбарчых участках, дзе праводзіўся маніторынг, скрыня для датэрміновага галасавання не была бачная назіральнікам, як таго патрабуе закон.

Працэс галасавання быў ацэнены станоўча ў 95 працэнтах назіранняў з некаторымі праблемамі працэдурнага характару. Агульная празрыстасць працэсу галасавання была ацэнена негатыўна ў трох працэнтах справаздач. Вялікай колькасці назіральнікаў ММНВ не было дазволена правяраць спісы выбаршчыкаў, але тыя, каму было дазволена, адзначылі наяўнасць серыяў з падобных подпісаў на 47 выбарчых участках. Прыкметы ўкідвання бюлетэняў прысутнічалі на 8 выбарчых участках. Групавае галасаванне было заўважана ў 6 працэнтах назіранняў.

На шасці працэнтах выбарчых участкаў, дзе вялося назіранне, не ўсе этапы працэсу галасавання былі бачныя для назіральнікаў ці УВК, што паменшыла празрыстасць працэсу. Грамадзянскія назіральнікі прысутнічалі на 94 працэнтах выбарчых участкаў, дзе ажыццяўлялася назіранне. Паступіла 15 паведамленняў аб тым, што пабочныя асобы умешваліся ў працу УВК ці кіравалі ёй. Назіральнікі ММНВ заявілі, што на 6 працэнтах выбарчых участкаў, за якімі вялося назіранне, сябры УВК не ішлі з імі на паўнаўраўнаважанае супрацоўніцтва альбо што ім абмяжоўвалі магчымасць ажыццяўляць назіранне. Агітацыйныя

⁶³ У вучэбных дапаможніках, якія распрацаваў і распаўсюджваў БРСМ падчас трэнінгаў для назіральнікаў па ўсёй краіне, галоўнай мэтай “назіральніка” лічылася барацьба з сіламі, якія імкнуцца дэстабілізаваць грамадства, і змяшчаліся падрабязныя інструкцыі па тым, як папрасіць выдаліць іншых назіральнікаў з выбарчых участкаў.

матэрыялы ці дзейнасць назіраліся на 2 працэнтах выбарчых участках, дзе вялося назіранне ММНВ.

Назіральнікі ацанілі падлік галасоў як негатыўны, пры гэтым прыблізна 30 працэнтаў з 169 выбарчых участкаў, за якімі вялося назіранне, атрымалі ацэнку “кепска” ці “вельмі кепска”, што сведчыць аб наяўнасці значных праблем. У 38 выпадках на 22 выбарчых участках назіральнікі паведамлілі пра наяўнасць прыкмет укладвання бюлетэняў падчас падліку. Адзін з пяці УВК не выконваў базавыя працэдурны з’яўдзены, такія як падлік колькасці подпісаў у спісах выбаршчыкаў і абавязковая перакрываваемая праверка, якая з’яўляецца важнай мерай перасцярогі. На адной траціне выбарчых участкаў падліку галасоў бракавала празрыстасці. На прыкладна 25 працэнтах выбарчых участкаў назіральнікі ММНВ паведамлілі, што ім не была дадзена магчымасць назіраць за падлікам, сябры УВК не ішлі на паўнаважнае супрацоўніцтва альбо назіральнікі былі абмежаваныя ў сваіх назіраннях.

Часта сапраўднасць бюлетэняў не спраўджвалася ў паслядоўнай манеры. У некаторых выпадках ММНВ назірала недакладныя выніковыя лічбы (у 12 выпадках падліку галасоў), пустыя, але папярэдне падпісаныя выніковыя пратаколы (25 выпадкаў) ці іншыя значныя працэдурныя памылкі ці дапушчэнні (29 выпадкаў). У 13 выпадках, калі праводзілася назіранне, УВК сутыкаліся з цяжкасцямі з занясеннем вынікаў у пратакол, які ў некаторых выпадках не быў запоўнены чарнілам у адпаведнасці з патрабаваннямі. У 18 выпадках УВК не прадставіла пратакол з вынікамі для публічнага азнаямлення, як таго патрабуе закон.

Назіральнікі ММНВ назіралі за працэсам з’яўдзены вынікаў ў 125 з 146 ТВК. Працэс з’яўдзены быў ацэнены негатыўна ў 25 працэнтах ТВК, за якімі вялося назіранне, што істотна. Паводле назіранняў, працэсу з’яўдзены вынікаў бракавала празрыстасці. Назіральнікі ММНВ былі абмежаваныя ў сваёй працы ў 77 ТВК і не маглі добра бачыць працэс ў 23 ТВК. Былі адзначаныя некаторыя працэдурныя недахопы, у тым ліку затрымкі УВК з перадачай пратаколаў ў ТВК альбо змяненне лічбаў у пратаколах у памяшканні ТВК (абедзве сітуацыі назіраліся ў 12 выпадках). Часта не выконваліся ключавыя працэдурны перакрываемай праверкі вынікаў і іх апрацоўкі, атрыманых з УВК.

*Англійская версія дадзенай справаздачы з’яўляецца адзіным афіцыйным дакументам.
Існуе неафіцыйны пераклад на беларускую і рускую мовы.*

ІНФАРМАЦЫЯ ПРА МІСІЮ І СЛОВЫ ЎДЗЯЧНАСЦІ

Мінск, 12 кастрычніка – Місія АБСЕ/БДПЧ па назіранні за выбарамі пачала сваю працу ў Мінску 26 жніўня. У яе склад уваходзяць 13 экспертаў, размешчаных у сталіцы, і 34 доўгатэрміновых назіральнікаў, размеркаваных па ўсёй Беларусі.

На дзень выбараў у краіне прысутнічалі 400 назіральнікі з 37 краінаў, у тым ліку 325 доўга- і кароткатэрміновых назіральнікаў, накіраваных АБСЕ/БДПЧ, а таксама 58 сябраў дэлегацыі ПА АБСЕ і 13 сябраў дэлегацыі ПАСЕ. Назіранне за адкрыццём вялося на 169 участках для галасавання, а назіранне за галасаваннем вялося на 1504 участках па ўсёй краіне. Назіранне за падлікам галасоў вялося на 169 участках. Назіранне за працэсам занясення вынікаў галасавання ў пратакол вялося на паседжаннях 125 ТВК. За ходам датэрміновага галасавання вялося абмежаванае назіранне на 1058 участках для галасавання.

Назіральнікі хацелі б выказаць падзяку органам улады Рэспублікі Беларусь за запрашэнне да назірання за выбарамі, Цэнтральную выбарчую камісію і Міністэрства замежных справаў за іх дапамогу. Назіральнікі таксама выказваюць удзячнасць іншым дзяржаўным установам, палітычным партыям, грамадскім арганізацыям і прадстаўнікам міжнароднай супольнасці за іх супрацоўніцтва.

За дадатковай інфармацыяй, калі ласка, звяртайцеся да:

- пасла Жака Фора, кіраўніка МНВ АБСЕ/БДПЧ
- Томаса Раймера, прэс-сакратара АБСЕ/БДПЧ (+48 609 522 266), ці
Уладзіміра Місева, дарадчыка Дэпартаменту па выбарах АБСЕ/БДПЧ, у Варшаве
(+48 669 672 290);
- Рычарда Солэша, дырэктара па сувязях з грамадскасцю, ПА АБСЕ (+45 601 08 380), ці
Андрэаса Бэйкера, дырэктара па пытаннях выбараў, ПА АБСЕ (+45 601 08 126);
- Чэмавана Чахбазяна, сакрэтарыят ПАСЕ (+33 650 684655)

Адрас МНВ АБСЕ/БДПЧ:

Місія АБСЕ/БДПЧ па назіранні за выбарамі
ГК “Юбілейны”, 7-ы паверх,
пр. Пераможцаў, 19, 220004 Мінск
Тэл.: +375 17 226 9262
Факс: +375 17 226 9264
office@odihr.by